

400 METŲ FILOSOFIJOS MOKSLAMS VILNIAUS UNIVERSITETE

1978 metų rudenį (rugsėjo 26—28 d.) buvo surengta Respublikinė filosofijos mokslų konferencija, skirta Vilniaus universiteto įkūrimo 400-osioms metinėms. Konferencijoje, be respublikos filosofų, dalyvavo gausus būrys svečių: mokslininkų iš kaimyninių respublikų (Estijos, Latvijos, Baltarusijos, Ukrainos), svarbiausiųjų šalies mokslo centrų (Maskvos, Leningrado, Novosibirsko), filosofų iš kitų socialistinių šalių (Lenkijos, VDR, Čekoslovakijos). Konferencijos dalyviai dirbo pasiskirstę į 5 sekcijas: logikos, mokslo metodologijos ir pažinimo teorijos (vad.— *R. Pavilionis*), estetikos ir etikos (vad.— *K. Stoškus*), visuotinės filosofijos istorijos (vad.— *A. Šliogeris*), Lietuvos filosofijos istorijos (vad.— *B. Genzelis*), religijotyros (vad.— *J. Mačiulis*). Buvo paskaityta ir apsvarstyta per 70 pranešimų.

Į konferencijos dalyvius įžanginiu žodžiu kreipėsi Universiteto rektorius *J. Kubilius*. Jis savo kalboje iškėlė didelę Vilniaus universiteto reikšmę ne tik Lietuvos, bet ir kaimyninių šalių kultūros bei mokslo raidai. Ypač įspūdingi universiteto pasiekimai Tarybų valdžios metais, reikšmingas jo įnašas į lietuvių socialistinės nacijos suklestėjimą. Toliau rektorius kalbėjo apie filosofinės minties raidą šioje mokslo bei mokymo įstaigoje. Turėdama gilią šaknis praeityje, šiandien filosofija daro didelę įtaką respublikos mokslo vystymuisi, darbo žmonių, ypač jaunimo, komunistinės sąmonės formavimui. Sudėtingas filosofinės minties raidos kelias ir dabartiniai jo rezultatai, pasakė rektorius, bus aptarti šioje mokslinėje konferencijoje, kurios dalyvių įvairiatautė sudėtis gražiai derinasi su internacionalinėmis Vilniaus universiteto tradicijomis. Baigdamas kalbą, rektorius *J. Kubilius* pasveikino konferencijos dalyvius ir palinkėjo jiems vaisingo darbo.

Plenariniame posėdžiui pirmininkavęs universiteto filosofijos katedros vedėjas *E. Meškauskas* suteikė žodį konferencijos organizacinio komiteto pirmininkui *R. Plečkaičiui*, kuris pristatė į konferenciją atvykusius svečius ir padarė pranešimą „400 metų filosofijos mokslams Vilniaus universitete“.

— Kol Lietuvoje nebuvo aukštosios mokyklos, filosofijos raidai čia nebuvo sąlygų, — pasakė pranešėjas. — Feodalinės diduomenės atstovai mokslus ėjo Vidurio ir Vakarų Europos universitetuose ir ten susipažindavo su filosofijos dalykais. Filosofijos studijos Vilniaus jėzuitų kolegijoje buvo pradėtos 1571 m. Jau tuomet reiškėsi nuomonių skirtumų: nominalistai polemizavo su tomistais.

Universitete iš karto buvo įsteigtas filosofijos fakultetas. Filosofiją studijuojančių studentų skaičius augo. Kadangi kursai dėstant buvo ištiesai diktuojami, iš tų laikų išliko daug filosofijos paskaitų rankraščių. Be teorinių kursų, vykdavo studentų disputai, kuriuose dalyvaudavo ir profesoriai. Tos ar kitos filosofinės disciplinos studijos baigdavosi egzaminais, kurie buvo rimti ir ilgi. Studentai taip pat gindavo tezes. Apgynusiems buvo suteikiami filosofijos bakalauro ar magistro laipsniai. Mokslinius laipsnius teikdavo daktarų senatas. Visos procedūros turėjo iškilmingą pobūdį.

Senajame Vilniaus universitete vyravo scholastinė filosofija, kurios trūkumai žinomi, bet svarbu, pabrėžė pranešėjas, gremėzdiškoje šios filosofijos sistemoje išvelgti realias logikos, semiotikos, loginės semantikos ir kitas problemas.

XVIII a. viduryje Vilniaus akademijoje, toliau kalbėjo R. Plečkaitis, prasidėjo scholastinės filosofijos žlugimo ir naujųjų laikų filosofijos plitimo laikotarpis. Buvo dėstomi naujausi gamtos mokslų atradimai bei gamtos filosofijos pasiekimai. Pavyzdžiui, XVIII a. antrojoje pusėje fizikos kursas neatsiliko nuo pažangiausių Europos mokyklų fizikos kurso. Studijuojančiam jaunimui buvo skiepijama pažangi gamtos tyrimo metodologija. Pro metafizinį mąstymo būdą prasiverždavo dialektikos idėjos.

Vėliau universitete kurį laiką nebuvo filosofijos katedros. Bet tai nereikia, kad filosofija nesidomėta. Konkrečioje specialiųjų mokslų problematikoje filosofines idėjas reiškė gamtininkai. XVIII a. pabaigoje Vyriausiojoje Lietuvos mokykloje ėmė formuotis gamtamokslinio materializmo idėjos (Ž. Žiliberas, G. Forsteris, A. Sniadeckis).

XIX a. pirmajame trisdešimtmetyje filosofiją Vilniaus universitete dėstė: J. H. Abichtas — žymus I. Kanto ir klasikinės vokiečių filosofijos skleidėjas; A. Daugirdas — kantizmo kritikas, škotų sveiko proto filosofijos šalininkas, Švietimo atstovas; J. Goluchovskis — romantikas, vienas pirmųjų Lietuvoje skelbęs G. Hegelio ir F. Šelingo idealistinę dialektiką. Universiteto gamtininkai J. Sniadeckis, F. Dževinskis, S. Stubelevičius, I. Fonbergas, V. Karčevskis, daugeliu atvejų laikydami mechanistinio materializmo pažiūrų, paskaitose ir veikaluose, susidūrę su filosofine gamtos mokslų problematika, sugebėdavo išreikšti ir dialektinių idėjų.

1832 m. caro įsaku Vilniaus universitetas buvo uždarytas ir atgaivintas tik po Pirmojo pasaulinio karo. Stepono Batoro universitete veikė filosofijos skyrius, buvo dėstoma filosofijos istorija, metafizika, psichologija, etika, istorijos filosofija, pažinimo teorija ir kitos disciplinos. Čia

dirbo tokie žymūs filosofai, kaip V. Tatarkevičius, T. Čezovskis, M. Masonijus ir kt.

Įkūrus universitetą Kaune, filosofijos dalykai buvo dėstomi Teologijos-filosofijos ir Humanitarinių mokslų fakultetuose. Vyravo idealistinė, daugiausia neotomistinė filosofijos objekto, jos tikslų ir uždavinių samprata. Katalikybės filosofų pastangos atgaivinti viduramžiškąją filosofiją XX a. universitete negalėjo neatrodyti kaip anachronizmas. Universiteto gamtininkai ir kiti pažangūs mokslo veikėjai kritiškai vertino neoscholastų pastangas.

Atkurūs Tarybų valdžią Lietuvoje, susidarė visos sąlygos Vilniaus universitete pažangioms idėjoms sklisti, marksistinei-lenininei filosofijai plėtotis.

R. Plečkaičio pranešimą konferencijos dalyviai išklausė su dideliu susidomėjimu. Toliau kalbėjo svečiai iš Krokuvos, Greifsvaldo ir Prahos universitetų.

Žinomas filosofijos istorikas, istoriosofinių doktrinų tyrinėtojas¹ Z. Kuderovičius (Krokuva) skaitė pranešimą „E. Huserlis kaip istoriškumo kritikas“. Apibūdindamas tas naujas XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios koncepcijas, kurios nulėmė istorijos filosofijos „antipozityvistinį lūžį“, pranešėjas pabrėžė jų antinatūralistinį ir antideterministinį pobūdį. Be V. Vindelbando, V. Diltėjaus, H. Rikerto ir kitų to istoriosofinio posūkio realizatorių, prie jų daug prisidėjo ir fenomenologinės filosofijos kūrėjas E. Huserlis. Apsistodamas prie veikalo „Philosophie als strenge Wissenschaft“, Z. Kuderovičius aptarė E. Huserlio pastangas atsiriboti nuo istorinio ir pasaulėžiūrinio požiūrių į filosofijos mokslą. Abu požiūriai atmetami dėl jų reliatyvizmo. Istoriskai vertinant, žmonių žinios yra determinuotos visuomeninių pakitimų. Taigi išnykstanti galimybė spręsti apie žinių universalų reikšmingumą. Panašiai ir pasaulėžiūrinis požiūris, orientuodamasis į tam tikrų žmonių grupių vertybes, nepajėgia spręsti, kas yra vertinga, nepriklausomai nuo individualaus žinių panaudojimo aplinkybių. Nors E. Huserlis ir griežtai kritikuoja reliatyvistinį kultūros faktų aiškinimą, jis supranta, kad reliatyvizmo čia visiškai išvengti neįmanoma. Todėl jis siekia pro istorines ir psichologines situacijas išvelgti stabilias, universalias vertybes, apriboti reliatyvumą. Tačiau jis neneigia istoriografijos reikšmės.

Filosofinio tyrimo tikslas — atskleisti stabilią vertybių struktūrą. Kelias į vertybių pasaulį einas per intuiciją. Per ją turys išaiškėti tiriamų faktų reikšmingumas, jų esmė. Tas reikšmingumas čia yra intersubjektyvaus pobūdžio, siejamas su transcendentalinio subjekto ieškojimu. E. Huserlio pastangos atsiriboti nuo reliatyvistinio istorinių faktų aiškinimo atitiko ir V. Diltėjaus intersubjektyvių reikšmių ieškojimo programą.

¹ Žr. Kuderowicz Z. Światopogląd a życie u Diltheya. Warszawa, 1966; Dilthey. Warszawa, 1967; Biografia kultury. O poglądach Jakuba Burckhardta. Warszawa, 1973; Filozofia dziejów. Rozwój problemów i stanowisk. Warszawa, 1973.

Svečias iš Greifswaldo R. Brois (R. Broi) kalbėjo apie kai kuriuos šiuolaikinės istorijos filosofijos klausimus Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje. Jis pažymėjo, kad VFR yra įvairių istorijos filosofijos koncepcijų. Pastaruoju metu pastebimas posūkis į reakcingas koncepcijas. Vienos iš jų laikosi reistorizacijos tendencijos, kitos — linksta į pažiūrą, jog istorija turi pabaigą. Pranešėjo nuomone, šios koncepcijos negali teoriškai įprasminti istorijos. Nepatenkinti tokia padėtimi, jauni VFR filosofai kreipia žvilgsnius į XIX a. idėjas, siekia sukurti socialinių pakitimų teoriją. Tačiau jų ryškiai antikomunistinės pastangos rodo, kad teorinė krizė neįveikta, nes ir jiems nepavyksta XX a. istorijos suvokti kaip vientiso proceso.

R. Brois taip pat nušvietė sociologijos būklę Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje. Ši disciplina vystoma plačiai, bet suprantama kaip nefilosofinė. Ji, remdamasi subjektyviu idealistiniu požiūriu, tiria atskirus socialinius procesus ir nepajėgi teisingai teoriškai paaiškinti istorijos, duoti visuotinį visuomenės paveikslą. Taigi sociologija ir istorijos mokslas Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje tarpsta be savitarpio ryšio. Atrodo, sociologijoje sąmoningai vengiama istorinės analizės kaip ideologiškai nepageidautinos.

Pabaigoje svečias iš Greifswaldo pabrėžė, kad VDR mokslininkai, atsiliepdami į šiuolaikinės ideologinės kovos poreikius, vienu iš svarbiausių savo uždavinių laiko istorijos filosofijos problemų gilų nagrinėjimą.

Z. Zastavka (Praha) pranešime „Dėl klasifikacijos loginės teorijos dabartinės būklės“ pažymėjo, jog mokslo pažangos poreikiai primygtinai reikalauja kurti loginius klasifikavimo aplikacijos metodus bei klasifikacines sistemas, kad būtų suteikta kvalifikuota pagalba specialioms disciplinoms, kurios savarankiškai ieško tiriamų reiškinių klasifikavimo pagrindų. Pranešėjas apibūdino svarbiausius lenkų, čekų, anglų, taip pat tarybinių logikų ir matematikų (T. Vuiciko, Z. Dobrovolskio, J. Šreiderio, O. Boruvkos ir kt.) darbus, kuriuose bandoma plėtoti vientisą loginę klasifikacijos teoriją. Pastebėjęs, jog, kuriant tokią teoriją, būtina visų pirma išspręsti kai kurias metodologines problemas, svečias iš Prahos didžiausią savo pranešimo dalį skyrė klasifikacijos terminologijos ir algoritmizacijos klausimams. Klasifikavimą apibūdindamas kaip algoritmizuotą veiklą, pranešėjas konkrečiais pavyzdžiais iš Čekoslovakijos mokslininkų (etnografų) ir praktikų veiklos parodė jo tėvynėje atliekamų šios srities tyrimų mokslinį vaisingumą, praktinį jų efektą.

Konferencijoje dalyvavo LKP CK Mokslo ir mokyimo įstaigų skyriaus vedėjas J. Aničas. Jis plenariniame posėdyje padarė pranešimą „Aktualūs mokslinio ateizmo tyrimo klausimai šiuolaikinės ideologinės kovos sąlygomis“.

Atkreipdamas dėmesį į tarybinių žmonių, ypač jaunimo, idėjinio grūdinimo svarbą dabartinėmis sąlygomis, pranešėjas plačiai kalbėjo apie tuos faktorius, nuo kurių priklauso respublikos gyventojų ateistinio auklėjimo veiksmingumo kėlimas. Tai — pačios ateizmo teorijos plėtojimas, sociologiniai gyventojų religingumo, ateistinio auklėjimo sistemos tyri-

mai. Dvasininkai siekia įveikti religijos krizę, intensyvindami bažnyčios veiklą, stiprindami jos pozicijas moralės srityje, keldami religines tradicijas kaip neatskiriamą nacionalinės kultūros atributą. Tuo tarpu jaunimas tik iš knygų sužino apie reakcingą religijos vaidmenį praeityje ir neretai susidaro vienpusišką šio socialinio reiškinių supratimą. Primindamas V. Lenino mintį, jog padailinta religija yra pavojingesnė, pranešėjas akcentavo būtinumą moksliskai kritikuoti religinę moralės programą, pateikti pozityvų, dialektinį materialistinį gyvenimo prasmės ir kitų dorovės problemų nušvietimą ir tuo padėti tikinčiajam įsisąmoninti religijos esmę, religijos istorinį pasmerktumą. Kalbėdamas apie religijotyros sociologinių tyrimų reikšmę, pranešėjas pažymėjo, jog šie tyrimai leidžia išaiškinti religinių prietarų išsilaikymo priežastis, religingosios gyventojų dalies struktūrą, masinio ateizmo plitimo būdus, o tai įgalina tobulinti ateistinio auklėjimo metodus, konkrečiau, kryptingiau organizuoti kovą su religija. Pranešėjas taip pat kalbėjo apie nepatenkinamą padėtį respublikoje organizuojant sociologinius gyventojų religingumo, masinio ateizmo plitimo tyrimus, atkreipė dėmesį į antikomunistų pastangas panaudoti religiją kaip priemonę socialistinės visuomenės ideologinei korozijai sukelti.

Po plenarinio posėdžio konferencijos darbas toliau vyko sekcijose.

LIETUVOS FILOSOFIJOS ISTORIJA

A. Griška (Vilnius) pranešime „Materializmo idėjos Vilniaus universiteto gamtininkų darbuose XVIII a. pabaigoje—XIX a. pirmoje pusėje“ lietuvių laikotarpį nuo jėzuitų vienuolijos panaikinimo 1773 m. iki šio universiteto uždarymo 1832 m., pabrėždamas, kad tuo laikotarpiu čia buvo paliauta dėstyti filosofiją, bet ši „vakuuma“ užpildė gamtininkų darbai ir teorijos, turėjusios materialistinį kryptingumą. Tuo laikotarpiu išaugo ir sustiprėjo gamtininkų materialinė bazė, nes buvo įsteigtos naujos katedros (chemijos, botanikos, lyginamosios anatomijos ir kt.), padaugėjo gamtos mokslus studijuojančių studentų. Visuomenė atsigrėžė į gamtos mokslus, pamiršdama filosofiją. Ar tai negatyvus, ar pozityvus reiškinys — dar nenušviesta. Pranešėjo nuomone, tai buvo visuomenės reakcija į ankstesnę atgyvenusią scholastinę filosofiją. Nors brolių Sniadeckių, M. Počobuto, S. B. Jundzilo ir kitų materializmą skleidusių gamtininkų darbai filosofiniu požiūriu dar buvo nesubrendę, fragmentiški ir neprilygo prancūzų švietėjų koncepcijoms, bet jie daug prisidėjo prie pažangių idėjų rutuliojimo ir propagavimo.

V. Šalkevičius (Minskas) pranešime „Idėjinė kova Lietuvoje ir Baltarusijoje XIX a. pirmajame ketvirtyje“ analizavo švietimo ideologijos atstovų Baltarusijoje ir Lietuvoje (Vilniaus universiteto kaip materializmo ir laisvamanybės centro) kovą su katalikiškąja pasaulėžiūra bei neoscholastika, kurios teoriniu centru tapo caro Aleksandro I 1812 m. įsteig-